

Hundra år av icke-nyöversättningar

År efter år ger förlagen ut dem, icke-nyöversättningar. Det handlar om nyutgåvor av daterade översättningar som ingen översättare tittat åt på evigheter. Översättningsvetaren Elin Svahn kartlägger ett fenomen i den svenska översättningslitteraturen.

NYÖVERSÄTTNINGAR ÄR EN ovanligt synlig form av översättning. Det är som om översättningen får konturer och framstår som något greppbart först när den går att ställa i relief mot något annat, något som det går att jämföra med på målspråket. Ett exempel är de senaste årens stora nyöversättningar: J.R.R. Tolkiens *Sagan om ringen*-trilogi, James Joyces *Ulysses*, Gustave Flauberts *Madame Bovary*, Sigrid Undsets *Kristin Lavransdotter* eller nu senast Gabriel García Márquez *Hundra år av ensamhet*. Inte sällan består en stor del av recensionerna av jämförelser med den äldre översättningen, som om recensenten plötsligt inser att varje ord hade kunnat vara ett annat och att det får konsekvenser för hur verket uppfattas.

I ett bortglömt hörn av den svenska litteraturens ekosystem finns ett vanligt förekommande men mindre uppmärksammat fenomen: alla de översättningar som med jämna mellanrum ges ut – i samma översättning – utan att bli föremål för nyöversättning. I ett projekt att kartlägga dessa

böcker finner jag i min upptäckarlust – med risk för att avslöja egna blinda fläckar – häpnadsväckande fynd. Om man till exempel tar sig till en bokhandel och köper Sigrid Undsets *Jenny* i vad som verkar vara Albert Bonniers Förlags nysatsning på henne, då är det Sigrid Elmlads översättning från 1920 som man köper – 100 år och tio utgåvor sedan den kom ut första gången. Men vad ska man kalla dem? I engelskspråkig forskning används ”non-retranslations” vilket är någorlunda självförklarande, men på svenska är det lite klurigare. Ej nyöversatta verk? Eller ”översättningar som inte har nyöversatts”? ”Icke-nyöversättningar” är nog det närmaste jag kommer i dagsläget.

Inom den gren av översättningsvetenskapen som forskar om nyöversättningar har man de senaste åren börjat intressera sig för dessa icke-nyöversättningar. Översättningsvetarna Kaisa Koskinen och Outi Paloposki, som de senaste tjugo åren har undersökt nyöversättningar i Finland, upptäckte exempelvis att genom att undersöka vad som *inte* nyöversatts är det möjligt att få

syn på vilka kriterier det finns för att *nyöversätta* något. De uppmanade forskare att börja undersöka icke-nyöversättningar systematiskt och ur ett makroperspektiv, och det är den stafettpipen som jag nu plockar upp.

Ett av de främsta argumenten för nyöversättningar är att översättningar åldras och att läsare behöver en uppdaterad version – "[t]he assumption that every generation deserves its own Dostoevsky, Shakespeare, Cervantes, Kafka or Montaigne [...]", som den nederländska översättningsvetaren Piet Van Poche formulerar det. Men icke-nyöversättningarna åldras ju också, utan att de ger upphov till nyöversättningar. I min pågående kartläggning ingår för närvarande 120 titlar med sammanlagt över 600 enskilda utgåvor, och då är jag ännu startgrupparna. Mycket talar alltså för att den här sortens icke-nyöversättningar är ett fenomen i svensk översättningslitteratur. Om man ska hårdra det kan man säga att de författare som förekommer är en samling föredetningar vars glansdagar ligger bakom dem – till exempel J.C. Cronin, Vicki Baum och Pearl Buck. Men det stämmer inte överens med det faktum att Jean-Paul Sartre, Virginia Woolf, Herman Hesse och Sylvia Plath också finns med på listan.

Om man till exempel tar sig till en bokhandel och köper Sigrid Undsets *Jenny* i vad som verkar vara Albert Bonniers Förlags nysatsning på henne, då är det Sigrid Elmlads översättning från 1920 som man köper [...]

En ofta upprepad betraktelse är att halva vår nationallitteratur består av översättningar.

En ofta upprepad betraktelse är att halva vår nationallitteratur består av översättningar. Frågan är då hur stor del av den andelen som består av översättningar som gjordes för mer än femtio-sextio år sedan och, i förlängningen, hur förändrade kulturella normer avspeglas i översättningen. Översättningsvetaren André Lefevere skriver, angående de ideologiska och kulturella normer som tar sig uttryck i översättningar, att "[a]ll rewriting, whatever their intention, reflect a certain ideology and a poetics and as such manipulate literature to function in a given society in a given way". Men vad händer då när de estetiska normerna förändras under, säg, det halvsekel från översättningens tillkomst till det att vi läser den? Återigen kan vi vända oss till nyöversättningarnas värld för ett tacksamt jämförande exempel. I Sigfried Lindströms översättning av Albert Camus *Främlingen* från 1946 låter det:

Han gick ut, kom tillbaka, och sysslade med att sätta ut stolar.

Att jämföra med Jan Stolpes översättning från 2009:

Han gick, kom tillbaka, satte ut stolar.

På 1940-talet kanske det fanns en större acceptans att förhålla sig fritt till en stor författare med omvittnat ordkarg stil.

Det finns också en annan aspekt. 1800-talsklassiker som verk av Jane Austen och systrarna Brontë har ju nyligen kommit i nyöversättningar, men

---

En fråga är om inte ett någorlunda gammaldags språk också kan *förhindra* en nyöversättning. I takt med att åren går och nya utgåvor kommer ut når en del verk till slut klassikerstatus. Kanske finns det större tolerans för att klassiker har en viss patina? Om en översättning har funkad i, säg, åtta utgåvor under sextio års tid kan det kännas opåkallat att plötsligt göra en nyöversättning. Ett annat möjligt scenario är att icke-nyöversättningar av klassiker är ett relativt billigt sätt för förlagen att bättra på och skapa större tyngd i sin utgivningskatalog.

---

hur är det med 1900-talsklassikerna? Är de kanske ännu inte tillräckligt mycket klassiker för att få bli nyöversatta? Albert Camus har ju uppenbarligen nyligen blivit nyöversatt, medan andra stora 1900-talsförfattare inte har det. Häri ligger också paradoxen: de har varit intressanta nog att ges ut i ett antal utgåvor genom decennierna, men har aldrig ansetts vara tillräckligt intressanta för att nyöversättas.

Revideringar då, undrar vän av ordning. Om man till exempel tittar på de sju utgåvorna av *Stäppvargen* av Herman Hesse, översatt av Sven Stolpe och utgiven första gången 1932, finns det revideringar i de tre utgåvor som utkom 1951, 1960 och 1968, utan att det uppges i Libris. Det handlar dels om att en stor andel kommatecken har strukits och att pluralformer av verben – tydliga tecken på att de språkliga normerna har förändrats – har fått moderna varianter, dels till synes mindre motiverade ändringar av stilistisk karaktär. De tolv utgåvorna efter 1968 är dock orörda, med andra ord är det 1968 års utgåva man får läsa när Albert Bonniers Förlag åter ger ut *Stäppvargen* 2019. Föga förvånande kan man alltså inte lita blint på informationen i Libris; i min kartläggning finns det bara fem utgåvor där det uttryckligen står att de har blivit reviderade, vilket är intressant i sig.

Å andra sidan är ”revidering” en mycket öppen kategori som i princip kan innebära lite vad som helst. Vid en genomlysning av finska nyöversättningar konstaterar Paloposki och Koskinen att en revidering i en nyöversättning i själva verket kan befinna sig var som helst på skalan mellan ”revidering” och ”nyöversättning”. Vad som i praktiken är en nyöversättning kan i vissa fall anges vara en reviderad version, medan vad som i själva verket är en revidering inte anges som en sådan. Ett exempel på det senare fallet är *Hattmakarens borg* av J.C. Cronin, där små ändringar av ortografisk natur ändrades i utgåvan från 1985: ”tjugoåttonde”, som det står i de tio första utgåvorna, har till exempel blivit ”tjugoåttonde”. Ett mindre ingrepp som endast berör textens ytstruktur.

Jag borde väl skriva något om den ekonomiska biten också. Att göra en nyöversättning innebär en stor kostnad – i synnerhet om alternativet är att bara ge ut en bok på nytt, vilket med tanke på att upphovsrättspersonerna oftast inte lever längre är tämligen lätt. Här kan man tänka sig olika resonemang på förlagen. En fråga är om inte ett någorlunda gammaldags språk också kan *förhindra* en nyöversättning. I takt med att åren går och nya utgåvor kommer ut når en del verk till slut klassikerstatus. Kanske finns det större tolerans för att klassiker har en viss patina? Om en översättning har funkad i, säg, åtta utgåvor under sextio års tid kan det kännas opåkallat att plötsligt göra en nyöversättning. Ett annat möjligt scenario är att icke-nyöversättningar av klassiker är ett relativt billigt sätt för förlagen att bättra på och skapa större tyngd i sin utgivningskatalog. Här finns det olika förhållningssätt inom svensk utgivning: prångla ut äldre översättningar som e-böcker trots att nya översättningar finns på marknaden utgivna av andra förlag eller, som Lundaförlaget Bakhåll, uttryckligen satsa på nyöversättningar – här finner vi till exempel anledningen till att ingen av Hemingways mest välkända romaner finns med i min kartläggning.

Det är lätt att tänka att nyöversättningar är en sorts normalstatus för litterära verk, och att en bok förr eller senare kommer att nyöversättas. Men de icke-nyöversatta titlarna påminner oss om de flesta böckernas öden: det är alla dessa böcker som ingen översättare har sett åt på bortåt femtio år. Och de är inte på något sätt gömda i samhället – de är pocketböckerna du köper på Pocketshop i väntan på tåget, de är klassikerna gymnasieelever tragglar sig igenom, och det är de böcker du ska hålla utkik efter i förlagens framtida utgivningar – reviderade eller ej.

ELIN SVAHN

Litteratur:

- Koskinen, Kaisa & Paloposki: "New Directions for Retranslation Research: Lessons Learned from the Archeology of Retranslations in the Finnish Literary System", *Cadernos de Tradução*, vol. 39, nr 1/2019
- Lefevere, André, *Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame*, Routledge 1992
- Paloposki, Outi & Koskinen, Kaisa: "Processing Texts. The Fine Line Between Retranslating and Revising", *Across Languages and Cultures*, vol. 11, nr 1/2019
- Van Poucke, Piet: "Aging as a Motive for Literary Retranslation. A Survey of Case Studies on Retranslations", *Translation and Interpreting Studies*, vol. 12, nr 1/2017

Elin Svahn är doktor i översättningsvetenskap och verksam som litterär översättare från franska och engelska. I februari 2020 försvarade hon sin avhandling *The Dynamics of Extratextual Translatorship in Contemporary Sweden. A Mixed Methods Approach*.